

Марко Вовчок

Інститутка

Т. Г. Шевченку

I

Оповідачка розказує про свою долю: не знає вона своїх батька та матері, змалку у неволі. Але вона на те не зважає — не можна ж людині весь час журитися. За старої пані дівчата у дворі жили спокійно, не дозволяла вона тільки виходити нікуди, навіть до церкви у неділю. Хіба що на велике свято. Зате не біла, не знущалася, бо була вже стара. Кожен день шили дівчата у своїм покої. Інколи було зовсім нудно, інколи ж чомусь розвеселяться вони. У старої була онучка, яка вчилася в інституті. Через деякий час повідомила панночка, щоб забирали її. Почалися приготування.

II

Нарешті приїхала молода панночка. Була вона вродлива, щебетала коло бабусі та все розповідала, як її мучили в інституті. Навчилася вона добре тільки музики і французької мови.

III

Панночка стала вибирати собі дівчину в прислуги і вибрала оповідачку — Устину. Дуже бідкалась, що та нічого не вміє. Дівчата-кріпачки пожаліли свою подругу. Видно було, що не солодко їй доведеться.

IV

Увечері покликали Устину до панночки роздягати її. А та вже сердиться, зриває одяг, кричить на дівчину. Обізвала її дурною, тому що вона не вміє звивати кіс.

V—VI

Наступного дня прокинулася панночка зранку, ходить скрізь, розглядає та все питає у бабусі, коли ж вони гостей покличуть, бо вона тільки про це і мріяла. Почали готуватися, шити молодій одяг, бігали, кроїли. Панночка була задоволена. Понаїхало багато гостей. Всі паничі коло неї так і в'ються, а вона розквітає і говорить з ними ласкаво.

VII—XI

Поступово панночка перевернула все на свій лад. Бабусі заборонила плести, бо перед гостями соромно, тому нудилася тепер стара у кутку. Дівчат взагалі не милувала. Цілий день вони мусили гаптувати, а вона все перевіряла, сердилася навіть, коли йшли обідати. Поступово почала їх штурхати, а потім і бити. Залишала в спокої тільки тоді, коли приїжджали гості. Одного разу так вибила Устину за те, що та не могла її заплести, аж дівчина довго хворіла. І пані ще насварилася, захищаючи "бідну" онучку. Довго лежала Устя, не мала сил встати. А панночка сердиться, що вона ледарює, скаржилася бабусі. Викликали дівчину до себе, знову почала її молода хазяйка штурхати, кричати на неї.

XII—XVII

Панночка дізналася, що у місті працює дуже вродливий і гордий полковий лікар. Щоб якось заманити його до себе в гості, вдала з себе хвору. Так і закохався він у дівчину, та й вона його полюбила. Паничі, побачивши таке діло, перестали приїжджати. Зате лікар вчащає кожного дня. Журиться тільки панночка, що бідний він. Аж потім дізналася, що він має хутірець, і дуже зраділа. Бабуся пообіцяла лишити їй у спадок свій маєток. Заспокоїлася молода. Вихваляється перед сусідками, показуючи бабині подарунки наче від молодого, а ним ще попихає при

людях. Одного дня їх заручили. Наїхало багато гостей, вітали молодих. Почала панночка готувати свій посаг, а потім і збиратися в дорогу на хутір.

XVIII—XX

За клопотами Устина не встигла навіть з людьми попрощатися. Тільки обійняла їх на дорогу та сіла в сани. В місті дівчина не зважилася вийти з саней, коли пани обідали, тому лишилася голодною. Кликав її візник Назар, але вона відповіла, що не хоче їсти. Повернувшись, пан хотів відпустити її на хвилинку, та панночка заборонила, почала кричати.

XXI—XXVII

На хуторі зустріли молодих люди з хлібом, вітали. Пан привітався до них, а молода вскочила в хату й знову почала кричати, що її не поважають, що він її принижує. Устина пройшлася кімнатами, але нікого не побачила. У віконце зазирнув парубок і став з нею розмовляти. Видно, сподобалась йому дівчина. Панночка теж розглядала своє нове помешкання, робила накази, що мають змінити. Дратувала її простота обстанови. Дізналася, що в хаті порядкує бабуся. Почав пан її кликати, та вона прийшла не зразу. Пані надулася, але чоловік не наважився на бабусю сваритися. Молода зовсім роздратувалася й відмовилася вечеряти. Довго ще вона плакала в покоях, а пан її вмовляв. Бабуся закликала Устину вечеряти, та спочатку спитала дозволу у панночки.

XXVIII—XXX

Разом з бабусею дівчина йде до іншого будиночка вечеряти. Там сидить візник Назар, коло печі пораяється його дружина Катря. Вона встигає все — і на стіл накривати, і дитину колихати. У кутку той парубок, якого Устя вже бачила. Всі розпитують її про панночку, і дівчина каже, що хазяйка її недобра. Катря у розпучі кидається до своєї дитини й починає плакати: не на таке життя вона надіялась, коли йшла вільна за панського.

XXXI—XXXVIII

Життя на хуторі дедалі ставало важчим. Люди посмутніли, боялися навіть заговорити одне до одного. Спочатку надіялися на свого пана, та потім побачили, що нічого він проти своєї дружини вдіяти не може. Вона зразу ж починає плакати, прикидатися ображеною, і він відступає. Засмучений став і пан. Устя з Прокопом покохали одне одного. Це стало їхньою єдиною радістю. Та пані все наглядала за своєю дівчиною й не давала проходу. У Катерини захворіла дитина, але пані не давала їй дивитися за дочкою. Мусила жінка працювати, хоча вночі зовсім не спала. Одного дня хворе дитя вмерло. Затужила Катерина, а пані прогнала її на панщину. Стала жінка зовсім навісна, а через деякий час втопилася. Назар спохмурнів, та все намагався жартувати. Замість Катрі з міста взяли куховара-москаля, який вмів догодити хазяйці. Стара пані вмерла.

XXXIX

Коли у панночки народився син, наїхало багато гостей. Прокіп та Устя скористалися цією нагодою. Пан завів їх до будинку і попросив дружину благословити. У присутності гостей та не наважилася суперечити. Тим більше, що пропозицію підтримав кум-полковник.

XL—XLVII

Пані почала ще більше мордувати Устину, все не могла пробачити їй заміжжя. Одного разу кріпаки збирали яблука у садку. Старенька бабуся побачила дітей і почала їх наділяти яблуками. Це побачила пані й звинуватила стару в крадіжці. Бабуся гордо відповіла, що завжди жила чесно. Тоді хазяйка почала її бити. Прокіп захистив стару. Пан віддав Прокопа в москалі та повіз до міста. Разом з ним поїхала й Устя, не взявши із собою нічого. Тепер вони були вільні. В місті Устя найнялася поденно, жили в одній вдови. Прокопа муштрував старий понурий москаль. Потім москалів відправили у похід. Перед виходом молоді попрощалися на хуторі із

бабусею, яка була їм наче матір. Устина дійшла з чоловіком до Києва і залишилася там. Жилося їй важко, але вона раділа, що вільна. Назар з хутора втік, і більше про нього не чули.

Критика, коментарі до твору, пояснення (стисло)

Жанр повісті дав письменниці можливість ширше, ніж в оповіданнях, охопити життя людей.

Авторка психологічно переконливо показує формування в панночки ненависного ставлення до людей, її невимовного бажання багатства, пишного життя. Протиставляються їй образи кріпаків, людяних та спокійних людей, сповнених почуття любові до ближнього, відчуття власної гідності.